

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА ДРУШТВЕНИХ НАУКА, 3, 1981.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССТВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК, 3, 1981.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF SOCIAL SCIENCES, 3, 1981.

Јевто М. Миловић

НАПОРИ СКАДАРСКОГ ВЕЗИРА ОСМАН ПАШЕ ДА ЗАВАДИ И ПОКОРИ ЦРНОГОРЦЕ 1846. и 1847.

У току 1846. и 1847. године владала је у Црној Гори и Боки Которској велика суша. То су биле рђаве и неродне године које је скадарски везир Осман-паша искористио да још више мути Црногорце. Мамио их је у Скадар да му се покоре, примао их је у својој кући, дуго разговарао с њима на „илирском“ језику, који је као рођени Босанац добро познавао, затим је поклањао свакоме Црногорцу, према чину, ново одијело, плаћао свакоме путне трошкове и све трошкове за издржавање у Скадру, давао жита, оружја, новца. Младим православним свештеницима поклањао је одежде. Хтио је, пошто-пото, да одврати Црногорце и Брђане од Његоша и да у нашем народу изазове отпор државној власти на Цетињу. Тежио је да завади црногорска и брдска племена и да изазове буне у Црној Гори како би је лакше покорио.

И заиста су многи Црногорци и Брђани пошли Осман-паши у Скадар, покорили му се и примили његове богате дарове. Плановима Осман-паше ишло је на руку и Његошево одсуство из Црне Горе, које је трајало око пола године. Његош је у недјељу, 4. октобра 1846, напустио Цетиње и стигао у Котор, а 7. октобра пошао је одатле паробродом за Трст, а потом у Беч. Намјеравао је да пође из аустријске пријестонице и у Русију да би издејствовао код рускога двора да му скадарски везир Осман-паша врати мала острва у Скадарском језеру Врањину и Лесендро, која су му 1843. г. на превару одузета, и да би замолио рускога цара Николаја I да „по својој штедрости всемилостивјејше удостојио се придати“ му „неко више новчано средство на годину“, да може „противустати интригама турскијема и обдржати поредак у Црној Гори и са сусједима унаоколо“. Он је тада изби-вао из Црне Горе од 7. октобра 1846. до 8. априла 1847. г.¹

¹ Све датуме наводимо по новом календару.

И прије Његошевог одласка из Црне Горе долазили су Црногорци у Скадар да се покоре Осман-паши. Аустријски вице-консул у Скадру др Винченц Баларин јавља 30. септембра 1846. которском окружном поглавару Едоарду Грију да је 28. септембра стигло у Скадар 160 Пипера, да су признали власт високе Порте и да их је Осман-паша добро обдарио.² Да би задобио и наклоност Куча,³ Осман-паша је слао Кучима у Медун неколико свилених одежди, воска и уља да би могли раскошно обући свога свеца Арсенија и да би пред његовим моштима могло стално горјети кандило.⁴

Едоард Гриј извјештава 7. октобра 1846. Губернијално предсједништво у Задру да су из Пипера прво пошли у Скадар и покорили се турској управи Црнци и Стијењани, да су с њима била и два брата сенатора Тодора Мушкикина и да се Црногорски сенат плаши да ће и Мартинићи и цијела Љешанска нахија отићи у Скадар и потчинити се високој Порти.⁵

У свом писму од 9. октобра 1846. Винченц Баларин саопштава Едоарду Грију да је 7. октобра 1846. дошло у Скадар 100 Пипера и 60 Мартинића да би изразили своју покорност Осман-паши. Осман-паша је био широке руке, дао је сваком Црногорцу ново одијело, платио му издржавање у Скадру и дао му трошкове за пут.⁶

² „Li 28 dell' andante mese pervennero a questa parte cento sessanta abitanti del distretto montenrino di Piperi, e presentaronsi a questo pascià, dichiarando di voler d' ora innanci esser soggetti al dominio della Sublime Porta. Purono bene accolti, accettata la loro sommissione e tutti riccamente regalati“ (Писмо Винченца Баларина од 30. септембра 1846. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 313) (b. VIII^a. c. X/2. 1. 1846).

³ Бечке новине „Wiener Zeitung“ од 18. октобра 1846. јављају, према вијестима из Скадра од 30. септембра 1846, да су се 28. септембра 1846. многи Пипери упутили у Скадар, покорили Осман-паши и да је њихово драговољно поковавање турској власти изазвало велику сензацију („Wiener Zeitung“, Беч, 18. октобар 1846, Nr. 288, стр. 2305).

⁴ „Il pascià di Scutari onde cattivarsi sempre più l'affetto dei Montenerini di Cucci inviò a Medun ove trovansi le ossa di S. Arsenio, tenuto in grande venerazione da que' popoli, alcune vesti di seta, della cera e dell' olio, onde mantenervi accese delle lampade.“ (Писмо Винченца Баларина од 30. септембра 1846. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 313) (b. VIII^a. c. X/2. 1. 1846).

⁵ „... I primi, che diedero il moto alla cosa erano i villici di Zernzi e Stienjani, e fra quei che si sono recati a Scutari vi erano due fratelli del senatore montenarino e capo di Piperi Todor Mussin. I Montenerini temono, che anche i Martinich di Bielopavlich e tutta la Liessanska Nahia, seguiranno l'esempio dei Piperi...“ (Писмо Едоарда Грија од 7. октобра 1846. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 313) (b. VIII^a. c. X/2. 1. 1846).

⁶ „... Ho l'onore di comunicarle che egualmente li 7. dell' andante pervennero a questa parte e pel soprannominato scopo altri cento abitanti del distretto di Piperi e sessanta della Nahia o distretto di Bielopavlich e più propriamente questi ultimi dalla comune di Martinichi ch' è la più impor-

Баларин упућује 15. октобра 1846. опширан извјештај о политичким односима између Црне Горе и Скадарскога пашалука аустријском интернунцију грофу Штирмеру у Цариград. Главне податке из њега доставља 15. октобра Едоарду Грију у Котор. Он пише Грију, између осталог:⁷ Прво, сматра се да је Црна Гора правно потчињена високој Порти, али непрестаном борбом која је трајала четири стољећа фактично не зависи од скадарског паше. Друго, Осман-паша је Босанац. Он управља Скадром од 1843. г. Потајни је непријатељ Његошев. Откако је присвојио мала црногорска острва у Скадарском језеру, Врађину и Лесендро, престао је, по налогу Порте, а на интервенцију Аустрије и Русије, да ратује са Црном Гором. Обично је примао лијепо Црногорце који су долазили у Скадар да му се покоре. Он зна „илирски језик” који је у употреби у Црној Гори и лично је водио разговоре с многим црногорским главарима. Његови тајни изасланици су на фини начин и разним обећањима придобијали Црногорце да поново признају султанову власт. Треће, обичај је да скадарске паше дају богате поклоне брђанима који им се покоре. Осман-паша је био дарежљивији од осталих паша. Сваки је Црногорац добио од њега ново одијело. Плаћени су му издржавање у Скадру и путни трошак. Кад Црногорци не би добијали дарове од Осман-паше, изгледа да би тешко, након толикога пролијевања крви и толиких борби, ишли у Скадар и изјављивали покорност високој Порти. Кад би им пак Његош давао сличне или још богатије поклоне, они би се сигурно вратили к њему и признали његову власт. То су већ урадили многи Кучи који су ишли час Осман-паши у Скадар, а час Његошу на Цетиње. Четврто, у Кучима има 16.000 становника, у Пиперима 10.000, а у Бјелопавлићима 15.000. Према томе, то су појединци који одлазе у Скадар и њихов је број мали према броју цјелокупног становништва у тим предјелима. За вријеме црногорског потчињавања високој Порти не врше се потребне формалности. Не налазе се на окупу сви главари општина и свештеници. Приликом изјава покорности уопште се не говори о плаћању данка. Пето, ако се цијела Црна Гора не потчини турској власти, онда ће у појединим нахијама настати странке, као што се то више пута догодило у Кучима. Јавиће се огорчене свађе међу становницима и двострука црквена управа. Његош је прошлих мјесеци одбио да запопи неколико Куча који су припадали турској струји. Њих је Осман-паша послао у Призрен. Тамошњи пра-

tante in quel distretto.“ (Писмо Винченца Баларина од 9. октобра 1846. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

⁷ „Il Montenero considerasi in diritto soggetto alla Sublime Porta, ma quattro secoli di continue guerre aveano reso il Montenero quasi indipendente in fatto dai pascià di Scutari“ (Писмо Винченца Баларина од 15. октобра 1846. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

вославни владика их је произвео у свештенике.⁸ Шесто, Осман-паша лијепо прима Црногорце који к њему долазе за разлику од претходних охолих скадарских паша. Младим свештеницима поклонио је одежде; послао је Кучима у Медун свилене кошуље да би мошти светога Арсенија лијепо обукли и уља да би код његових мошти стално горјело кандило. Седмо, требало би поштовати вјеру тамошњег православног становништва. Зашто се православцима, пита се Баларин, не допусти да саграде цркву на Врањини која је срушена 1843. године када су Турци заузели ово острвце? То је зато, одговара, јер је Врањина сасвим у рукама Осман-паше. Он мисли да би требало рестаурисати ту цркву, јер би то оставило јачи утисак на остале Црногорце.

На крају свога исцрпнога извјештаја наводи да су долазак великог броја Куча и Пипера у Скадар и њихово признавање турске власти изазвали велико запрепашћење код тамошњих католика, а да су се скадарски Турци томе много обрадовали. Он још јавља да је један Турчин из Албаније убио из освете усред Подгорице пиперског главара који се из Скадра од Осман-паше враћао у своје село, да су Турци одсјекли главу још једном Пиперу и да је погинула и једна жена из Пипера.

У свом допису од 18. октобра 1846. Губернијалном предсједништву у Задру Едоард Гриј говори о одласку у Скадар пиперских изасланика и становништва из Бјелопавлића и о њиховом признавању врховне турске власти.⁹ Посланици пиперски, пише Гриј, пошли су у Скадар да би изразили своју покорност турском султану. Осман-паша их је лијепо примио, поклонио им одијела, оружја и нешто новаца. Обећао им је да ће бити ослобођени харача и да ће их снабдијевати житом. Мартинићи и Радовићи отишли су исто у Скадар да се покоре Турцима. Осман-паша је и њих лијепо дочекао и богато обдарио. На потицај Се-

⁸ Аустријске новине „Wiener Zeitung“ од 5. новембра 1846. г. донијеле су у броју 306. на страни 2453, извод из извјештаја Винченца Баларина од 15. октобра 1846. г.

⁹ „... Che i deputati di Piperi, che si erano recati a Scutari per far la loro sommissione a quel pascià, sono ritornati alle loro case con doni di vesti, armi e qualche denaro, nonchè coll' assicurazione da lui avuta, che resteranno esenti dall' Araç, e soccorsi di granaglie... Che ol tre le famiglie Martinich anche quelle di Radovich della Nahia di Bielopavlich seguirono l' esempio di Piperi, e furono trattata nello stesso modo. — Che ad istigazione del Senato di Cetigne gli abitanti di Bielopavlich rimasti fedeli al Montenegro, volevano distruggere con fuoco i sud. due villaggi, ma che non lo fecero, temendo l'assistenza che a questi era stata promessa dai Turchi della fortezza di Spux. — Che nel giorno 10. corrente venti case di Komani, Nahia *Katunska* si sono egualmente sottomesse al pascià di Scutari, che però gli altri abitanti dello stesso villaggio rimasero fedeli ed anzi incendiarono alcune case dei ribelli. — Che nel giorno di jeri anche Zagarac, nella stessa Nahia dovea presentare a Scutari la sua sommissione...” — (Писмо Едоарда Грија од 18. октобра 1846. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

ната на Цетињу становници Бјелопавлића, који су остали вјерни Црној Гори, хтјели су запалити куће одметника, али су се плашили Турака из тврђаве Спужа који су црногорским издајницима обећали помоћ. Двадесет породица из Комана признало је турску власт 10. октобра. Неколико њихових кућа запалили су њихови сусједи који нијесу изневјерили Црну Гору. Требало је да се и Загарац потчини Осман-паши 17. октобра. Из Гријова писма се види да је Сенат на Цетињу страховао да ће се ускоро одметнути Црмничка нахија и Брда само ако им Осман-паша буде поклањао жито.

У краћем допису од 6. новембра 1846. Баларин је извијестио Грија да је 5. новембра стигло у Скадар још 130 Црногораца из Мораче и Роваца:¹⁰ да признају власт Осман-паше. И њемачке новине „Allgemeine Zeitung” од 26. новембра 1846. јавиле су да је 5. новембра пошло у Скадар 130 Црногораца из Роваца и Мораче и да су изразили жељу да постану турски држављани.¹¹

Георгиј Срдић, секретар Сената, 22. октобра (3. новембра) послао је Његошу у Беч подужи извјештај о стању у Црној Гори и Брдима:¹² „Наша се покрајина, разумијевајући њу у Брдима... сва колебала, узроком, такођер Вама познатим, турскога мита. — Отров овај, послије тије поменутије покрајина, у нахијама: Црничкој, Ријечкој и Катунској појавио се није, но нешто мало Љешанској, али није од великог сљедствија, и гдјешто се било појавило у Команима, но сасвим ту и претулило. И Мартинићи многи су се к нама повратили, којима и ћинтерци су се одузели (пашини дарови), с условијем да се сахране докле Ви на здравље овамо дођете, па тада што ћете год Ви с њима учинити, да ће они кајели бити. — Том погодбом су и дошли к нама”.

У своме писму од 8/20. јануара 1847. жали се Перо Томов своме брату Његошу на глад и немаштину које су тада владале у Црној Гори и Брдима, на одметање Црногораца и на мићење Осман-пашино:¹³ „Да је у ови народ велика мука од глади, то Ви и сами лако можете знати, и да се може откле жито добавити ако би и поскупо било, то не би било ни половина муке,

¹⁰ „... No l' onore in oggi di dedurre egualmente a di Lei riverita notizia, come li 5. andante sieno arrivati a questa parte altri cento e trenta Montenerini, e questi appartenenti alla VII^a nahia del Montenero detta Rovatska-Moratska confinante colla provincia ottomana dell' Herzegovina.” (Писмо Винченца Баларина од 6. новембра 1846. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

¹¹ „Allgemeine Zeitung” од 26. новембра 1846, број 330, стр. 2637.

¹² Писмо Георгија Срдића од 22. октобра 1846. г., Архивско одјељење Цетињских музеја, „Посебна акта”, 1846.

¹³ Писмо Пера Петровића од 8/20. јануара 1847. г., Архивско одјељење Цетињских музеја, „Посебна акта”, 1847.

зашто би се нашло људи који би за паре понешто и купили, али ево невоље што зла времена нијесу дала да га у Боку дође, па га нема ни зрна, а залуд чоек и има талијер, кад за њега не може купити багаш жита, и стога се народ узвијао и мучи се на сваки начин, што ће чинит од својега живота. Паша скадарски опет све више мита даје, јер што је до сада корете и ђинтерце давâ, сад је почео давати по двије пушке мале сребрне, као што је дао двије Јовану Мушкину, а једну малу сребрну да је и пећки нож Петру из Равнога Лаза, а трећем њиховом другу да је дар према тога! Ови су се тројица искрали од своје дружине на сами Божић и пошли у Скадар, па пошто су дошли кући, онда су пошли други Пипери и Мартинићи, и обећано је и онијема који се од њих држе за старије, да ће тако исто дар примити. Свима Пиперима изван Бора Бешина с браћом, и Митровићих с браћом и Вула Николина, уговор је да ископају кућу Пилетића, и од тога смо, Господару, на велику муку како ћемо избавити Пилетића... Скадарски паша сваком обриче, ко ће к њему доћи, да ће давати жита до Ђурђева дне, и има пиперскога и кучкога робља у Скадар за 600 душа и више, те их он рани и с тијем ови народ помама, те им се не може ништа. Ми смо мислили, да ће му откуда заповијед доћи да то не даје, но сврху тога све више даје...”.

Још у септембру мјесецу 1846. Осман-паша је додао из унутрашњости Турске царевине око 13.000 стари жита, напунио је амбаре и широм их отворио Пиперима, Бјелопавлићима, Морачанима, Ровчанима, Кучима и другим црногорским и брдским племенима.¹⁴ Према вијестима тршћанских талијанских новина из Скадра, „паша је имао 10.000 фр. ср. да даде Црногорцима”.¹⁵ Он је, штавише, припадницима турске струје у Црној Гори и Брдима слао у помоћ и наоружане људе. Из поузданих извора сазнао је Едоард Гриј у Котору да је Осман-паша упутио против Ивановића из Куча црногорске одметнике из Пипера и Куча и одред војске из Зете зато што су Ивановићи одржавали везу са Сенатом на Цетињу и што нијесу хтјели признати врховну турску власт. Послије огорчене борбе Турци су запалили четрдесет кућа у Кучима. Ивановићи су морали бјежати. Склонили су се у Завалу у Пиперима, код Његошевог пријатеља Илије Пилетића. Он је затражио од црногорског Сената да их заштити

¹⁴ Винченц Баларин пише 30. септембра 1846. г. Едоарду Грију да је у Цариграду одлучено да се дотјера у Скадар 13.000 стари жита. Он се није сјетио да је та велика количина жита одређена за мићење Црногораца: „La disposizione di far giungere in Scutari la suddetta quantità di grano, che equivalerebbe a circa tredici milla staja comuni...” (Писмо Винченца Баларина од 30. септембра 1846. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 313) (b. VIII^a. с. X/2. 1. 1846).

¹⁵ Петар И. Поповић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Српска књижевна задруга, Београд, 1951, књ. 316, стр. 217).

и да им пружи помоћ. Сенат им није помогао и њима није ништа друго преостало него да моле Осман-пашу за опроштај и да од њега затраже да им допусти да се могу вратити на своја попаљена огњишта. Све се ово збило, према излагањима Едоарда Грија, између 12. и 14. новембра 1846. г.¹⁶ У свом писму од 10. децембра 1846. г. Едоарду Грију Винченц Баларин спомиње два турска војна похода против Ивановића. У првом походу Турци нијесу ништа постигли, а у другом су спалили неколико кућа у Кучима и заробили неколико кучких главара који су били против њих. Те кучке старјешине су повели у Скадар, али их Осман-паша није казнио него је људски поступао према њима. Пустио их је кући и рекао им да туже суду подгоричке Турке за недјела која су им починили.¹⁷ Хотски поглавица Хасан-бег по наређењу Осман-паше, напао је, посљедњих дана новембра, са двије до три хиљаде наоружаних људи, дјелове Бјелопавлићке нахије који се до тада још нијесу били покорили високој Порти.¹⁸ Послије вишечасовне борбе Хоти су се повукли. Није им успјело да продру у црногорска села. Био се просуо глас да су Мартинићи, који су прво били признали турску власт, па се касније вратили под окриље Његошево, издали у тој борби Хасан Хота. Едоард Гриј, који је 5. децембра 1846. саопштио ове вијести Губернијалном предсједништву у Задру, био је увјерен да ће Осман-паша поново покушати да заузме цијеле Бјелопавлиће како би успоставио директну везу између Албаније и Херцеговине.

Почетком 1847. г. Осман-паша је употребио сва могућа средства како би присилио Црмничку и Ријечку нахију да признају власт Портину. У јануару мјесецу 1847. писао је Баларин Едоарду Грију да се у главном граду Албаније стварају велике залихе жита и да ће, кад стигне нова поруцбина, бити у Скадру 25.000 стари жита.¹⁹

¹⁶ Писмо Едоарда Грија од 21. новембра 1846. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

¹⁷ Писмо Винченца Баларина од 10. децембра 1846. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

¹⁸ Писмо Едоарда Грија од 5. децембра 1846. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

¹⁹ „Mi scrive il vice console di Scutari, che ni quella città si continua ad ammassare de' grani per conto del Governo, che di recente si sono di nuovo ordinati sei mila pesi da cavallo, e che arrivando quei, vi sarà a Scutari il grandioso deposito di venticinque mila staja di biada...” (Писмо Едоарда Грија од 9. јануара 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

Године 1847. „била је”, како нам прича Вук Врчевић, „страшна глад у Црној Гори, као и свуда по оним крајевима, и така да се људи не спомињу теже никад, осим оне 1813/1814”.²⁰ „У нас је велика глад и мука”, пише Његош 6/18. априла 1847. Јеремији Гагићу.²¹ Максим Шобајић се сјећа у својим „Меморарима” 1847. године: „Памтим, бјеху гладне године, лупешке са нерада и нерода. Ми смо гладовали. Само смо с јесени сити били. Преко зиме махом се ранисмо скробом, а у прољеће зељем и млијеком, но и њега оскудно бјеше, као и варива. То бјеше гласита и срамотна 1847 година”.²²

Осман-паша је искористио биједу и глад које су владале 1847. г. у Црмничкој и Ријечкој нахији. Допустио је само оним Црногорцима који би му се предали да купују жита и соли у Скадру.²³ Осим тога, давао је пограничним Црногорцима богате дарове у жити, хаљинама и новцу. Похватао је везе с главним црмничким и ријечким старјешинама, мамио их к себи у Скадар и издашно их награђивао.

Око половине јануара 1847. г. настао је прави раздор у Црмничкој нахији, који ће се у априлу 1847. г. изродити у велику буну. Перо Томов јавио је тужног срца 8/20. јануара 1847. г. своме брату Његошу у Бечу, између осталог:²⁴ „Цеклињани су се справљали у Скадар да иду, па смо их ми, тек смо то опазили, довели на Цетиње и повезали. — Црница се такођер узмутила, и неколико Лимљана пошло је у Скадар, а пред њима Марко Божовић, но кад смо то чули, ми смо одма послали у Лимљане људе од суда, којима су прискочили сви они Црничани, који за добро народње раде; и тако су некијема од Лимљана куће погорјели. Било је Црничана, па јошт главара, који су злотворима руку држали и бранили их, па је мало мањкало да се нијесу и посвађали с људма од суда. Друго Ви не знамо што писати, изван што видимо, да ће све ово прснут једно од глади, а друго за мито турско, а ми се мучимо свакојачко и радимо што најбоље можемо, но је много људих срамотнијех, којизи и не чине то од какве невоље, нако од својега поганог и срамотнога образа, као што и Божовић...”.

²⁰ Вук Врчевић, *Живот Петра II Петровића Његоша, владике црногорскога, Чланице и прилози о српској књижевности прве половине XIX века*, Нови Сад, 1914, Књиге Матице српске, број 46, стр. 187.

²¹ Писмо Његошево од 6/18. априла 1847. Јеремији Гагићу, Архивско одјељење Цетињских музеја, „Приновљени рукописи”, 1847.

²² Цитирано према Петру И. Поповићу, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Српска књижевна задруга, Београд, 1951, књ. 316, стр. 216.

²³ „Der in Montenegro herrschende Mangel an Lebensmitteln wird viele zu einem gleichen Schritte bewegen, nachdem die Ausfuhr von Getreide aus Scutari dahin nur für jene Montenegriner gestattet wird, welche sich der ottomanischen Herrschaft unterworfen haben...” („Wiener Zeitung”, од 15. априла 1847, број 104, стр. 841).

²⁴ Писмо Пера Петровића од 8/20. јануара 1847. г. Његошу, Архивско одјељење Цетињских музеја, 1847.

Под бројем 33/р. Гриј је 20. јануара писао Губернијалном предсједништву у Задру.²⁵ Према његовим изјавама, Лимљани су се покорили Осман-паши да би од њега добили помоћ, што је он давао оним Црногорцима који су већ били признали власт високе Порте. Кад је Перо Томов сазнао да се њихови главари налазе у Скадру, наредио је да се куће отпадника прво испразне па онда запале. И Комани су, вели се даље, хтјели да крену у Скадар и да се предаду Турској, али су од тога одустали, јер је, наводно, једна својта Његошева изјавила да ће им изборити помоћ са Цетиња. Ђеклићи су исто жељели да дођу под султаново суверенство, али не толико због помањкања животних намирница, него зато што је Перо Петровић имао искључиво повластице на трговину рибом и што није узео неколико њихових младића у перјанике и у Гвардију. Тада су неки Ђеклићи одведени на Цетиње и затворени. Пуштени су на слободу послје неколико дана. Ширили су се гласови да ће читава Црмничка нахија изразити вјерност султану ако јој Цетиње кроз кратко вријеме не пружи материјалну помоћ.²⁶

Гриј је актом од 26. јануара обавијестио Губернијално предсједништво у Задру да се и село Бољевићи потчинило турској власти, да се Маркиша Пламенац, са још два црмничка главара, вратио прије неколико дана од Осман-паше из Скадра у Црмницу, да су Његошеве присталице у Црмничкој нахији спалиле куће Пламенаца и да се и нека друга црмничка села спремају да се одметну од црногорске власти, јер им Цетиње не пружа материјалну помоћ. Осман-паша, вели Гриј, обасипа Црмничане

²⁵ Писмо Едоарда Грија од 20. јануара 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Списи Намјесништва за Далмацију 326, (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

²⁶ „Il villaggio di Limjani della Zernizza si è assoggettato al governatore di Scutari, per ricevere i soccorsi, che questi accorda a tutti i Montenerini, che riconoscono l' autorità della Porta. Il fratello del Vladica, avendo saputo, che i capi di Limjani erano a Scutari fece spogliar e poi incendiar le loro case. Anche i capi di Komani Katunska Nahia volevano recarsi a Scutari, ma sospesero talo passo in seguito alle insinuazioni di una donna parente del Vescovo, che promise di far loro avere dei socorsi. Così gli abitanti di Ceklich della stessa Nahia volevano sottomettersi al pascià di Scutari, non tanto per mancanza di viveri, quanto per dispetto verso il fratello del Vladica, che esercita il monopolio nel commercio del pesce, e non voleva ricevere nelle Guardie e nel corpo dei Perianizzi alcuni giovani delle migliori famiglie, che lo desideravano. Furono arrestati alcuni di questi abitanti, e condotti a Cettigne, dopo alcuni giorni però licenziati previo pagamento di una multa. Tutta la Nahia della Zernizka poi è risoluta di riconoscere il dominio ottomano, se fra breve non sarà assistita da Cettigne...” (Писмо Едоарда Грија од 20. јануара 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

поклонима, а турске наоружане лађе, које се налазе у Скадарском језеру, спречавају сваки довоз жита у Црну Гору.²⁷

Под бројем 9/р. Баларин је 27. јануара писао Грију у Котору да је 15. јануара дошло у Скадар седамдесет Црногораца из Црмничке нахије да изразе покорност високој Порти, и да су Црмничани, који су остали вјерни Његошу, запалили куће главних коловођа.²⁸

По вијестима које су долазиле с Цетиња, из Скадра и Котора, Осман-паша је крајем јануара упутио на мало острво Лесендро оружане људе, а и сам је тамо пошао и примио дарове од главара Црмничке нахије који су му се били покорили.²⁹ Он је, уз то наредио заповједнику Бара Селим-бегу да заузме црмничка села Лимљане и Бољевиће, која су признала турску власт, и да потом, заједно с турском војском која ће бити послана Скадарским језером, запосједне и пазар у Виру.³⁰

Црногорски сенат је, у другој половини фебруара, предузео извјесне мјере против одметања Црмничана. Затворио је неколико Црмничана који су се тада затекли на Цетињу. У Црмничку нахију је послао Ђорђија Петровића са десет перјаника и задужио га да, разним обећањима, спријечи Црмничане да се сасвим покоре турској високој Порти.³¹

²⁷ „Anche il villaggio di Boljevich della Zernizza, forte (il villaggio) di 500. schioppi ha fatto la sua sommessione al governatore di Scutari; Marchissa Plamenaz, ch' era prima Perianik, con altri due capi si è ridotto all' effetto, addietro giorni dal Pascià stesso. Si dice che Pero fratello del Vladica abbia indotto con forti regali altri Montenerini d'incendiar le case dei Plamenaz. — Intanto si preparano alla defezione dal Montenero anche gli altri villaggi della Zernizza, giacchè da Cettigne non viene alcun soccorso, e molti ne elargisce Osman Pascià, il quale d'altronde anche mediante barche armate sul lago di Scutari impedisce ogni trasporto di grani nel Montenero. — Giusta notizie avute anche tutta la Nahia di Bielopavlich avrebbe ora riconosciuto il dominio turco". (Писмо Едоарда Грија од 26. јануара 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

²⁸ „Anche li 15 andante vennero in Scutari ad assoggettarsi alla Sublime Porta, altri settanta Montenerini della Nahia, o distretto di Thcernizza. — Quelli del partito del Vladika di Montenero nel suscitato distretto, diedero alle fiamme le case dei principali capi di que' settanta." (Писмо Винченца Баларина од 27. јануара 1847. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

²⁹ Писмо Едоарда Грија од 31. јануара 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

³⁰ Писмо Едоарда Грија од 3. фебруара 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

³¹ Писмо Едоарда Грија од 24. фебруара 1847. г. Губернијалном предсједништву за Далмацију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

Сенат је, још почетком фебруара, наредио капетану Гвардије Лазу Пророковићу да се с неколико перјаника упути у Брда да би наговорио одметнуте Брђане да се врате под Његошеву власт. Пророковић је пошао у Брда, пријетио црногорским отпадницима, обећао им помоћ и дао и нешто новца њиховим главарима, али ништа није постигао. Брђани су изјавили да из Скадра редовно добијају жито и да не желе да се одрекну турске власти.³²

И у марту мјесецу Црмничани навелико одлазе у Скадар, поковавају се Осман-паши и примају од њега дарове. Под бројем 23/п. Баларин је 24. марта³³ писао Едоарду Грију да је 17. марта стигло у Скадар неколико главара из Цеклињске Жупе и становници црмничког села Годиња да се покоре турској власти.³⁴

Баларин је 10. априла поднио доста исцрпан извјештај Губернијалном предсједништву у Трсту. Ту он јавља: Концем марта 1847. г. приспјело је у Скадар отприлике 500 Црногораца, већином из Црмничке нахије. С њима су били „капетан” Маркиша Пламенац из Бољевића и „капетан” Никола Пламенац из Глухога Дола. Осман-паша био је веома дарезљив. Све их је богато обдарио. Маркиши и Николи Пламенцу поклонио је *одијела* која носе турски достојанственици. Уз то је даровао Маркиши Пламенцу сабљу, припасао му је и рекао му да њом треба да сијече главе непријатеља турске владе.³⁵ Кад су се

³² Писмо Едоарда Грија од 10. фебруара 1847. г. Губернијалном предсједништву за Далмацију, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

³³ Писмо Винченца Баларина од 24. марта 1847. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

³⁴ „Li 17. marzo andante arrivarono, come per assoggettarsi, alcuni capi della così detta Zuppa Ceklinska situata nel distretto montenerino della III^a Nahia di Rieca, come pure gli abitanti del comune di Godigna nel II° distretto di Tcernizza... Osman-pascià di Scutari accarezza i Montenerini; li lusinga; riceve nella propria stanza tutti quei rozzi montagnoli, che per lo innanzi appena erano ricevuti nei cortili dei pascià, e raramente innanzi il loro cospetto; è loro prodigo di ogni attenzione...” (Писмо Винченца Баларина од 24. марта 1847. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

³⁵ „Così avvenne e verso la fine del marzo or citato quasi cinque cento Montenerini vennero in Scutari, la maggior parte della così detta Tcernizka Nahia, ed alla testa di costoro questa volta comparvero due distinti capi Montenerini, cioè il capitano Marco Marchesich da Boglievich e capitano Nico Plamenaz da Gluhi Doo. — L'arrivo di questi due individui onde assoggettarsi al dominio della Sublime Porta ed esentarsi da quello del Vladika di Montenero, quanto destò sensazione di contento nel Governo Ottomano di Scutari, altrettanto discontenuto ne avvenne in quello del Vladika di Montenero, e questa volta fra i due partiti doveasi sparger sangue, e nascer fra que' monti una specie di guerra civile; cosa, alla quale anellava da gran tempo il pascià di Scutari, destro quanto mai per introdurre zazzanie ogani

Маркиша и Никола Пламенац, заједно с осталим црногорским одметницима, 3. априла вратили у Црмницу, напали су их Црмничани који су остали вјерни Црној Гори. Дошло је и до оружаног сукоба. Погинуло је око десет људи на турској, а око двадесет на црногорској страни. Чим је за то чуо Осман-паша, одмах је послао на острво Лесендро свога заступника с ратним материјалом и животним намирницама да би пружао помоћ припадницима турске струје. Селим-бег је позвао под оружје све становнике Бара и с њима упао од Сутомора у Црмничку нахију да би помогао црмничким турским присталицама. Тада су неки припадници турске странке изневјерили Осман-пашу и пријешли на црногорску страну. Маркиша Пламенац био је спречен да уђе у село Бољевиће и склонио се на мало острво Лесендро.

Веома исцрпно је Едоард Гриј обавијестио Губернијално предсједништво у Задру о борбама у Црмничкој нахији између Осман-пашиних и Његошевих присталица које су трајале од 4. до отприлике 10. априла 1847. г. Он је 10. априла 1847, на основу извјештаја повјерљивих личности које је послао у Црмницу, доставио опширан допис далматинском гувернеру Јохану Аугусту фон Турском. Јављао му је да већ седам дана трају борбе у Црмничкој нахији између Црногораца и Црмничана који су се одметнули од Црне Горе. Села из Доње Црмнице: Глухи До, Бољевићи, Лимљани и Годиње, која граниче с Албанијом, потчинила су се, на овој гладној години, турској власти. Његошу су остала вјерна села из Горње Црмнице: Сотонићи, Дупило, Утрг, Брчели и Опточих. На Ускрс, 4. априла, дошли су Црногорци из читаве Црмничке нахије у цркву у близини Бољевића. Међу њима су се налазили и они Црмничани који су се покорили турској високој Порти. Били су обучени у одијела која им не би требало пустити Турке у хришћанску цркву. Настала је свађа, а потом је дошло до туче која је трајала читав дан. Било је мртвих и рањених на објема странама. Говорило се да је погинуло пет људи који су припадали Његошевој струји.

Петог априла борба се поновила. Црногорским одметницима су у помоћ стигле многе турске чете из Сеоца, Крњице, Шестана и других пограничних села барскога кадилука. Касно увече дошао је на црногорско бојиште потпредсједник црногорскога Сената Ђорђије Петровић, с многобројним борцима из Катунске нахије, и заузео положај близу пазара у Виру на рјечи-

dove. Tutti que' Montenerini furono generosamente regalati, particolarmente i suddetti due capi fregiati di vestiti distintivi delle dignità ottomane, e il capitano Marco Marchesich venne cinto di una spada onde tagliare i nemici del Governo Turco, come gli disse Osman-pascià nel fargliela cingere...". (Писмо Винченца Баларина од 10. априла 1847. г. Губернијалном предсједништву у Трсту, Беч, Finanzarchiv, Nr. 30/p.)

ци Црмници која протиче кроз црмничку равницу и улијева се у Скадарско језеро. Тада је сердар Мило Мартиновић запосјео с петнаест перјаника Кулу Ђуришића у селу Забесу да би спријечио довоз и искрцавање муниције и животних намирница из Скадарског пашалука за присталице Осман-пашине струје. Он је смјестио у Кулу Ђуришића мали топ који је постао неупотребљив чим су из њега испаљени први меци. Ова мала посада у Кули Ђуришића била је опсједнута Турцима и црногорским отпадницима читавог 6. априла. С турских наоружаних лађа пуцало се с времена на вријеме на њу и на Вир. Тога дана био је лако рањен Ђорђије Петровић. Седмога дана послије подне Црногорци су напали Турке и турске присталице из Доње Црмнице, који су баш тада стезали обруч око Куле Ђуришића, и након огорчене борбе ослободили Мила Мартиновића с дружином. Потом су ударили на село Бољевиће, попалили многе куће Пламенаца и запосјели погодније положаје. У тој је борби, по излагањима Грија, било доста мртвих и рањених и на црногорској и турској страни. Рачунало се да је погинуло тридесет Црногораца. Ту је погинуо и брат Његошева шурјака Марка Лукина Мартиновића. Рањено је петнаест Црногораца. На турској страни било је двадесет и два мртва и шеснаест рањених. Осмога априла настало је прећутно затишје, кад су обје стране скупиле своје мртве и сахраниле их. Девог априла Турци су напали село Додоше у близини турске тврђаве Жабљака. Грију није био познат исход те борбе. Претпоставља да су двије до три хиљаде Црногораца судјеловале у борбама у Црмничкој нахији и да је око пет стотина Турака пружио помоћ одметнутим црмничким селима: Глухом Долу, Бољевићима, Лимљанима и Годињу.³⁶

О тим борбама у Црмничкој нахији говори и Његош у своме писму од 6/18. априла 1847. г. Јеремији Гагићу:³⁷ „Сутрадан пошто сам ја изишао из парохода, сирјеч 26. прошастога марта, премамљени митом, а највише житом и хљебом на ову гладну годину, неколика села црногорска од Нахије црмничке објаве се непријатељи својему правитељству. Паша скадарски, који је о томе и радио, одма пошље међу њих на помоћ им око 3—4000 војника, хљеба доста и џебане. Ради тога буде принуђен Сенат отпрати 2 000 Црногораца, предвођенијех мојијем братучедом Георгијем, сердаром ријечкијем, сердаром цетињскијем, и тако ове 2 000 Црногораца ударе на прво од побуњених села, у којему је била војска турска и џебана, и последијед упорнога боја опале неколико кућах у селу Бољевиће и Турке изаждену. С наше

³⁶ Писмо Едоарда Грија од 10. априла 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

³⁷ Његошево писмо од 6. априла 1847. г. Јеремији М. Гагићу, Архивско одјелење Цетињских музеја, „Приновљени рукописи“, 1847.

стране било мртвијех 19, а рањенијех око 20 људи, међу којијема је и мој братучед малу рану добио од зрна од кумпаре, а с турске стране около 60 мртвијех и рањенијех кажу да је пало. Црногорци у овоме боју похватали су били и неколико живијех, но, бивши све христијани, даду им слободу . . . ”.

На основу података које је добио од свог брата Пера, рођака Ђорђија Петровића, секретара Сената Ђорђа Срдића, Мила Мартиновића, Филипа Ђурашковића и других учесника у борбама у Црмничкој нахији, Његош је 10/22. априла 1847. г. испјевао подужу епску пјесму „Кула Ђуришића”.³⁸ Ту је он исцрпно и доста вјерно приказао побуну у Доњој Црмници и њено угушивање.

На крају пјесме Његош каже: „У овом је боју около сто и двадесет било мртвијех и рањенијех с обије стране, али их није од турске стране више пало но од црногорске, јербо су многи Црногорци погинули јуришећи на куле, него Црногорци подоста џебане турске у кулама узму”.

Сачуван је и један запис од Малише Никова Ђуришића у коме су, унеколико, описане борбе у Црмничкој нахији почетком априла 1847. г. Ту се налази и попис Црногораца који су се били затворили у Кули Ђуришића. Ми доносимо у цјелости тај запис:³⁹ „1847. године затварање у Кулу Ђуришића уочи Васкрса, бранећи се од непријатеља:

Имена појединих људи:

1. Нико Јовов Ђуришић са својом фамељом (а иста кула је његова),
2. Гашо Јовов Ђуришић,
3. Иво Савов Ђуришић,
4. Митар Ников Петрановић,
5. Марко Ников Петрановић,
6. Мило Стојов Петрановић,
7. Сердар Мило Мартиновић,
8. Војв. Иво Радоњић,
9. Ђуро Прелов Мартиновић,
10. Поп Вукале из Гађи,
11. Лукшина Илин Вујовић,
12. Крцета Франићев Вујовић,
13. Томаш Петров с Пропратнице,

³⁸ П[етар] П[етровић] Њ[егош], *Кула Ђуришића и Чардак Алексића*, 1847. године, Беч, 1850, стр. 3—23.

³⁹ Овај запис Малише Никова Ђуришића налази се у „Мемоарима” Рада Турова Пламенца који се чувају у Историјском институту у Титограду. Запис нам је љубазно ставио на располагање Чедо Вуковић.

14. Кујан Јовов Пурлија,
15. Вукота Личин Ђуровић,
16. Поп Стеван Ђуровић,
17. Бутор Перов Вукмановић,
18. Ђукан Јовов Вукмановић,
19. Маркиша Јовов Станковић,
20. Саво Милов Радовић.

Око 7 ура после подне започео се бој и 3 пута долазио је непријатељ до темеља од куће и сваки пут смо их одбили. У неђељу, на Васкрс, од јутра до 2 уре по подне био је бој од куће до Вира. У уторак је дошла Катунска и Ријечка нахија, а у сриједу ујутро ударили су обије нахије и запалили цијело село осим куле Ника Ђуришића. Када је наша војска дошла до куле Ђуришића, искочио је сердар М. Мартиновић са цијелим друштвом на село Бољевићи те су га изгорјели и непријатеље одбили. Кад су се у кућу повратили, у четвртак ујутро уредило је 25 пандура који су били под платом од владике Рада по 5 талијера и храну на мјесец. Пандури су стојали до 26/X исте год. Мало је дана било за то вријеме што није бој био у поље, а из паше су се почели поврћати од Ивана дне до Митрова дне.

Оволико ради знања достављам.

Малиша Ников Ђуришић који сам био очевидац свега овог написаног што је заведено овђе, а имао сам у то вријеме 12 година⁴⁰.

Његош се 8. априла 1847. г. вратио из иностранства у Црну Гору. Одмах је предузео потребне мјере да би измирио завађена црногорска племена и повратио их под своје окриље. Осудио је свога замјеника Пера што је слао Ђорђија Петровића с великом војском у Црмничку нахију. Требало је Црмничанима препустити да сами ријеше своје размирице. Чим су чули црногорски бунтовници да се њихов духовни и свјетовни господар налази на Цетињу, похитали су да му се поклоне, да га моле за опроштаје и да му изразе своју приврженост. Рано ујутро 12. априла дошло је на Цетиње око 200 Црмничана. Двадесет их је одмах везано у ланце, али су 13. априла сви пуштени на слободу.⁴¹ Истога дана стигло је на Цетиње око 300 Пипера и Мартинаћа да се поново потчине црногорској власти. Његош је поклонио

⁴⁰ На крају листа друга је особа дописала: „Крцета Светлоћа посјекао је Јока Лазова Перазића више студенца. Саво Матов посјека П. Бокова при голој рудини више Н. Ђурин...”

⁴¹ Писмо Едоарда Грија од 14. априла 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

свакоме по 20 крајцара. Обећао им је да ће све отпаднике помиловати, осим четири или пет виновника побуне. Рекао им је да је свјестан тога да их је љута невоља натјерала да пођу у Скадар Осман-паши и да од њега приме дарове. Био је увјерен да ће се они поново вратити својој вјери.⁴²

Губернијално предсједништво у Задру јавило је 30. априла грофу Карлу Инцагију, врховном шефу Уједињене дворске канцеларије, и грофу Јозефу Седлницком, предсједнику Врхове полицијске и цензурне дворске власти, да је неколико стотина Црногораца напустило Осман-пашу и да су пошли Његошу на Цетиње да га моле за опроштај.⁴³ Директор задарске полиције др Гаetano Креспи обавијестио је 2. маја Земаљско предсједништво да је дознао да су се многи Црногорци, који су се недавно били покорили високој Порти, вратили Његошу и признали његову власт.⁴⁴

Осман-паша је и даље митио Црногорце. Едоард Гриј је 18. маја извијестио Губернијално предсједништво у Задру да му је јавио Винченц Баларин из Скадра да је Осман-паша недавно

⁴² „Fu da lui promessa una generale amnistia, eccettuati quattro o cinque capi. Egli si esternò, che quei poverelli, che si recarono a Scutari, agivano così spinti dalla fame, e che sapeva che sarebbero tornati sotto il dominio della croce”.

Ко се, у вези с овим Његошевим помиловањем, не би сјетио сљедећих стихова из *Горског вијенца*:

„Да нијесу ни криви толико:
премама их невјера на вјеру,
улови их у мрежу ђавољу.
Шта је човјек? Ка слабо живинче!
Мед за уста и хладна приоња,
а камоли млада и ватрена!
Слатка мама, но би на удицу...”

(стихови 760—766).

Његош је у овим стиховима, нема сумње, изразио своје лично схватање. А одласци многобројних Црногораца у Скадар од 1844. до 1847. г. и њихово признавање турске власти морали су се одразити у *Горском вијенцу*.

⁴³ „Von jenen Montenegrinern, welche sich dem Pascha von Scutari unterworfen hatten, sind schon einige Hunderte nach Cettinje zum Vladica gekommen, um seine Verzeihung zu erhalten und unter seiner Bothmässigkeit zurückzukehren.” (Копија писма Губернијалног предсједништва у Задру од 30. априла 1847. г. Карлу Инцагију и Јозефу Седлницком, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

⁴⁴ Копија писма Гаetана Креспија од 2. маја 1847. г. Земаљском предсједништву, Задар, Хисторијски архив, Atti del' i. r. Direzione di polizia iz Zara, 57, fascicolo unico, 1847.

раздијелио заставе Црногорцима који су му остали вјерни.⁴⁵ Винченц Баларин је обавијестио 22. маја Едоарда Грија⁴⁶ да су „сви Пипери” 13. маја отишли у Скадар, да су примили многе дарове од Осман-паше, поново рекли да признају турску власт, а потом пошли на Цетиње и тамо изјавили да су заклетни непријатељи турски.

Винченц Баларин поднио је 19. јуна подужи извјештај Едоарду Грију,⁴⁷ у коме наводи да Црногорци не долазе више у великом броју у Скадар. Штавише, неки Црногорци из црмничког села Годиња који су живјели у Скадру и који су били ту као таоци 16. јуна побјегли су у Црну Гору. Допремили су у Скадар Скадарским језером свој чамац, укрцали се у њ, преварили стражаре и повратили се у своју домовину. У Скадру је, наставља Баларин, остало још 25 црногорских талаца. Њих предводи Нико барјактар из Глухога Дола. У Скадру живи и Маркиша Пламенац.

Из дописа Едоарда Грија од 22. јуна Губернијалном предсједништву у Задру такође се сазнаје да Црногорци не иду више у Скадар Осман-паши да му се потчине.⁴⁸ У Црмничкој нахији и даље трају мали сукоби између припадника турске и црногорске струје. Једни другима ометају да обрађују њиве, пуцају један на другог, рањавају се и праве разне друге неприлике. Осман-паша помаже и даље своје присталице у Црмничкој нахији. Посљедњих дана им је послао на поклон 500 багаша жита.⁴⁹

⁴⁵ „Che Osman Malsar pascià ha di recente distribuito altre bandiere ai Montenerini, che gli si sono assoggettati.” (Писмо Едоарда Грија од 18. маја 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

⁴⁶ Писмо Винченца Баларина од 22. маја 1847. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

„Ho l'onore di rassegnare che gli abitanti del distretto montenerino di Piperi li 13 corrente partirono tutti dal loro distretto e dopo aver qui ricevuto tanti benefizj ed attenzioni dal pascià di Scutari, come rinnovellata la sudditanza alla Sublime Porta, si recarono a Cettigne capitale del Montenero, ove abbiurarono ciò che fecero in Scutari, dichiarandosi, come per lo innanzi, ad detti ai Montenerini, e nemici agli Ottomani.”

⁴⁷ „Restano come ostaggi venticinque individui sotto la condotta di Nico bariaktar di Gluhi Doo, ed attrovansi tutto giorno qui il capitano montenerino Marchiscia...” (Писмо Винченца Баларина од 19. јуна 1847. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

⁴⁸ Писмо Едоарда Грија од 22. јуна 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

⁴⁹ „Il pascià continua a soccorrere con grani i Zernizani a lui soggetti, ed in quieti giorni vi ha mandato 500 bagassi...” (Писмо Едоарда Грија од 22. јуна 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

Чим је прошла зима 1847. г., Црногорци, који су се 1846. и 1847. потчинили турској власти, почели су да напуштају Осман-пашу, иако им је он поклањао новац, животне намирнице, одијелâ и обећавао да ће бити ослобођени од плаћања пореза и да ће имати по општинама своју слободну самоуправу. Томе се обрту Осман-паша није надао, па је због тога, по савјету Маркише Пламенца, ријешо да подигне кулу на малом острву Грможуру, које се налази у Скадарском језеру недалеко од албанско-црногорске границе у близини села Годиња. С ње је могао да надзире околна црногорска земљишта и црногорске лађе. Тако је хтио да сасвим загосподари Скадарским језером и да Црногорцима потпуно онемогући да плове по њему.⁵⁰ 24. и 25. јуна дошао је лађама на Грможур велики број турских зидара и других радника са грађевинским материјалом. Њихов руководица звао се Хаџи Муфтар Соколи. Мајстори су 26. јуна почели да подижу кулу. Штитиле су их три наоружане лађе, велики број пандура и одред грађана. Копном је пошао ка црногорској граници ага Мурто Ирмаку с неколико стотина Арбанаса. Он је био задужен да спријечи Црногорце ако би покушали да ометају радове на грађењу куле. У исто вријеме појачани су турски гарнизони на Врањини и Лесендру за осамдесет људи. Турци су спојили зидом двије куле на острвцу Лесендру. Покрили су и пријелаз из једне куле у другу. Осман-паша је дошао с великом пратњом 4. јула на Грможур да види како напредују радови на кули, а потом је отишао на Лесендро и Врањину. Кула на Грможуру била је 17. јула сасвим готова.⁵¹ На њу су постављени један осамнаестофунтовни и два шестофунтовна топа а у њу је смјештено девет артиљераца и тридесет других људи. Око Грможура постављене су три наоружане лађе. Турски заповједници на црногорској граници добили су наређење да се не мијешају у црногорске свађе. Они треба само да се бране ако их Црногорци напану.

Његош је сад одлучио да пошаље у Црмничку нахију свога брата Пера, који је био доста вјешт, тактичан и енергичан човјек и на кога се једино могао ослонити. Дао му је слободне руке да изведе све што мисли да је у интересу Црне Горе и цетињске централне власти. Перо је 12. јула пошао с Цетиња у манастир Пресвете богородице у Брчелима са шест сенатора, осам перјаника и двадесет пандура. Већ је 13. јула наредио општи-

⁵⁰ Писма Едуарда Грија од 20. јуна и 29. јуна 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847) и писмо Винченца Баларина од 26. јуна 1847. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

⁵¹ Писмо Едоарда Грија од 17. јула 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

нама Црмничке нахије, које нијесу биле пристале уз Турке, да одмах пошаљу све мушкарце способне за оружје и све зидаре у равницу код Вира. Црмничани су се 14. јула скупили код Вира и одмах су, по наређењу Перовом, почели да граде, изнад пазара, на брежуљку Карићу, утврђење Бесац. Мајстори су зидали тврђаву, а други су догонили на коњима грађевински материјал. Пословођа радова био је Арбанас Иван који је већином живио у Котору, а радио у Црној Гори. У тврђаву Бесац требало је смјестити педесет пандура чија ће дужност бити и да спречавају Црмничане-отпаднике да долазе на пазар у Виру и да обрађују њиве у црмничкој равници.⁵² Перо је намјеравао, по причању Едоарда Грија, да подигне још два утврђења у Црмници и да на њих постави: два топа које су Црногорци 1835. г. одузели Турцима са Жабљака, два које је Његошу послао из Трста његов пријатељ Михаило Вучетић, два купљена прије неколико година у Боки Которској и један или два мала који су се налазили на Цетињу испред Биљарде.⁵³

Перов задатак је био и да умири побуњена црмничка села: Годиње, Глухи До, Бољевиће и Лимљане, која нијесу хтјела да напусте Осман-пашу. Одмах је по доласку у Црмницу обећао црмничким побуњеницима да ће сви бити помиловани осим Маркише и попа Михаила Пламенца. Саопштио им је, уз то, да ће против њих послати неколико хиљада бораца из Катунске нахије ако и даље остану приврженици Осман-паше. Пошло му је за руком да већину њих измири с црногорским Сенатом.⁵⁴ На његов приједлог и с његовом препоруком пошла су на Цетиње двадесет и четири главара из Глухог Дола и Лимљана да изразе вјерност Његошу.⁵⁵

Из манастира у Брчелима Перо је потом пошао са сенаторима, перјаницима и пандурима преко Сотонића у Бољевиће. Позвао је к себи Пламенце, тражио од њих да се врате под ок-

⁵² Писмо Едоарда Грија од 17. јула 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

⁵³ Тврђава Бесац била је подигнута 7. августа 1847. г. На њу су Црногорци поставили три топа. То се види из писма Едоарда Грија од 7. августа 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

⁵⁴ Писмо Едоарда Грија од 17. јула 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

⁵⁵ Писмо Едоарда Грија од 27. јула 1847. Губернијалном предсједништву за Далмацију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. с. X/1. 1847).

риље црногорске власти и рекао им да ће бити помиловани.⁵⁶ У борбама у Црмници са припадницима Његошеве струје Пламенци су били загазили у крв, имали су и жртава, неким су и куће биле спаљене и мислили су да за њих нема више живота у Црној Гори. Зато су одлучили да се преселе у Албанију. Четрдесет и два наоружана Пламенца попела су се 25. јула, рано ујутро, на бријег поврх Бољевића. Један од њих је зовнуо Ника Пламенца, сина почившег попа Јока, који је припадао Његошевој странци и био вјерен с кћерком Перовом. Рекао му је да напуштају Црмницу и додао: „Више живи Владици у руке никад, а бити ће што Бог да!“ Тада су неки Црногорци бацили главњу у неколико кућа Пламенаца. Перо је осудио тај поступак и послао перјанике да пламен угасе, али је већ било касно и куће су изгорјеле. Његош је 26. јула обавијестио свога брата Пера у Црмници да ће послати седамдесет сиромашних породица из Катунске нахије на имања исељених Пламенаца. Црмнички су главари због тога негодовали. Изјавили су да и у Црмничкој нахији има сиромаша који би радо населили напуштене куће и напуштена земљешта Пламенаца.⁵⁷

*

Да би спасио своју земљу од коначне пропасти и сачувао „оно правитељство“ које је „са много труда и крваве муке у Црној Гори поставио“, Његош је морао, пошто је угушена буна у Црмници, предузети оштре мјере против главних вођа. Великодушно је опростио Црногорцима и Брђанима које је, због неродне године, глад натјерала да, по савјету својих главара, пођу у Скадар Осман-паши да приме његове дарове и признају турског султана за свог господара и који су се касније покајали, пошли на Цетиње и поново се вратили под окриље црногорске власти. Њима је, приликом посјете Цетињу, поклатио нешто новца и праха и олова да се имају чиме бити с Турцима. Њихове старјешине је, међутим, оштро казнио. У спору са Сенатом, осудио је на смрт Тодора, Јована и Милоша Мушикина.

⁵⁶ Писмо Едоарда Грија од 27. јула 1847. г. Губернијалном предсједништву за Далмацију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326 (b. IX^a. с. X. 1. 1847). Едоард Гриј прича у томе своме писму да је Његош наговарао свога рођака Ђорђија Петровића да пише Маркиши Пламенцу и да му, у име своје, да вјеру да ће бити помилован ако се покори црногорској власти и да је Ђорђије одговорио Његошу да он то неће да уради, јер добро зна да ће Његош раније или касније вјеру погасити. Настала је, наводно, тада свађа између Ђорђија и Његоша и дошло је до оштрих ријечи.

⁵⁷ Готово исте те информације доставило је Губернијално предсједништво у Задру 3. августа 1847. г., под бројем 1806/п., грофу Карлу Инцагију и грофу Јозефу Седлницком (Копија писма Губернијалног предсједништва у Задру од 3. августа 1847. г. Инцагију и Седлницком, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. с. X/2. 1. 1847).

О њиховом стријељању обавијестио је 18. маја 1847. г. Едоард Гриј Губернијално предсједништво у Задру. По његовом тврђењу су Тодор Мушкин, његов син и његов брат и многобројни Пипери, који су се били одметнули од Његоша, дошли драговољно на Цетиње, покорили се и поново признали црногорску власт. Они су, као зачетници побуне који су наговорили Пипере да се потчине Осман-паши, стријељани 15. маја 1847. на Цетињу. Њихово оружје и одијела поклоњени су сиромашним Црногорцима, а они су их продали да би купили себи хљеба. Причало се да је Његош посматрао са прозора свога стана у Биљарди кад су мушкетани Тодор, Иван и Милош Мушкин.⁵⁸ Винченц Баларин поднио је 19. јуна 1847. г. извјештај Едоарду Грију, у којем му је јавио да је Његош, у сагласности са Сенатом, дао мушкетати на Цетињу Тодора, Јована и Милоша Мушкина, јер су их становници Пипера оптужили да су их они наговорили да поћу у Скадар и да се потчине високој Порти.⁵⁹ То су Пипери изјавили када су дошли на Цетиње да се покоре Његошевој власти.⁶⁰

⁵⁸ „Nel giorno 15. cor. il fu senatore montenerino Todor Mussik con un suo figlio e fratello, come promotori della sommissione dei Piperi al pascià di Scutari, furono fusillati a Cetinje. Fransi presentati volontarj al Vladika unitamente a molti compaesani, che aveano ricondotti alla di lui ubbidienza, ma ciò non valse a salvarli. Si racconta, che il Vladika abbia osservato dalla finestra l'esecuzione; le vesti ed armi dei giustiziati furono date si poveri, perchè le vendessero, e si comprassero del pane...” (Писмо Едоарда Грија од 18. маја 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. l. 1847).

⁵⁹ Милорад Медаковић је нетачно и злонамјерно приказао стријељање Тодора, Јована и Милоша Мушкина. Према његовом излагању, Његош их је на вјеру домамио и онда дао стријељати: „... Владика се озлоједи на Црмничане. Неке Пипере и друге даде владика погубити, који су ишли за дарован Осман-паши у Скадар. Тако поћу и браћа Тодора Мушкина из Пипера Осман-паши у Скадар. Тодор бјеше сенатор: али он није ходио к паши. Владика пошље једног свога слугу Радована, родом Пипера, те их овај доведе на вјеру на Цетиње, ђе их сву тројицу даде владика мушкетати. Овај поступак владин није био правичан ни по томе, што и остали Пипери не налазаху за право да се и Тодор погуби. А то је исто чинио и Ђорђије онако рањен, па напише владици писмо ноћу, у којем му каже, да је чуо да ће дати ноћас подавити Мушкине у тавници... Владика се одиста бојаше Тодора, јер је то река' и главарима пиперскијема, да ако га оставим, он ће се светити, и тако сјутрадан буду сва три брата мушкетана пред Блашком црквом...” (Петар II Његош, последњи владикаући владика црногорски, Нови Сад, 1882, стр. 137—138).

⁶⁰ „... Che Lorguando gli abitanti del distretto di Pipperi si recarono di bel nuovo presso il Vladika di Montenero a dichiararsi nemici giurati degli Ottomani, il Vladika di concerto col Senato fece fucilare *Ivan Muschin* serdaro e senatore, *Todor Muschin* di lui figlio, e *Milosc Muschin* accusati dal popolo di Pipperi, come quelli che fomentarono i Pipperiani a dedicarsi alla Sublime Porta. — Ivan Muschin era membro del Senato Montenerino, e per alcuni malumori se ne viveva ritirato in patria „...”: (Писмо Винченца Баларина од 19. јуна 1847. г. Едуарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. l. 1847).

Од 4. априла 1847. г., када је код цркве у близини села Бољевића легла крв између Његошевих присталица и приврженика Осман-пашиних, Маркиша Пламенац није више смио да живи у своме родном мјесту у Црмничкој нахији него је прешао на турско земљиште и настанио се на Лесендру, малом острву у Скадарском језеру. Боравио је повремено и у Врањини. Био је стално у служби Осман-паше. Често је одлазио у Црмницу и гласно пријетио црногорским главарима да ће им се осветити зато што су побили његове сроднике и попалили њихове куће.⁶¹

Његош је, по ријечима Едоарда Грија, уцијенио главу Маркише Пламенца. Ономе ко би га убио или жива довео обећао је, наводно, стотину цекина у злату.⁶²

Није много потрајало, а убијен је Маркиша Пламенац на турском земљишту. О његовој погибији објавиле су „Српске новине“ 4/16. новембра 1847. г. подужи извјештај од свога дописника са Цетиња: „Познати издајник и отпадник Маркиша Пламенац, бивши капетан у Нахији црмничкој, 4/16. т. м. лишен је живота крепком мишицом младог и храброг Србина (родом из Крњица). Овај млади Србин, кога је благородно чувство и одушевљења мисао пратила, да роду своме, по могућности своје гореће жеље, корист учини, а веће зло предупреди, био се отпустио у Цариград ради свога нужнога прибитка, но чувши несрећни догађај о издајству Маркише Пламенца, поражен као муњом од ненасна зло намишљеног упропашћења — успаљен благородним чувством, закуне се: одма поћи у своју домовину и поменутог издајника живота лишити или и свој живот на жртву општега олтара положити. Том мисли опојен, крене се из Цариграда у своју домовину да заречени завјет испуни. Дошавши дома, непрестано се бринуо како ће згоду прибавити, и тако пође и дочека Маркишу, но будући је његов рођени брат с њиме био, то му је тешко било погодити, но најпосле ријеша се: ако ће и брата изгубити, тек да издајнику сваку намјеру злоумишљења прекине, опали пушку, у којој су била два зрна и један пресјечак, те га по среди стаса погоди, на које одма земљи падне. Маркиша мало жив буде донешен у Радуче и ту испусти дух и буде покопан у Сеоца. — Сад је Нахија Црмничка добила спокојство, гдје је непрестано стрепити морала. Поради овога из-

⁶¹ „Marchisa Plamenaz, che ora sta d'ordinario a Lessendra al servizio del pascià di Scutari, viene di frequente nella Zerniza, ed altamente minaccia vendetta per l'uccisione de' suoi congiunti e distruzione delle loro case.“ (Писмо Едоарда Грија од 20. јуна 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

⁶² „Il Vladica avea promesso un compenso di cento zecchini in oro, a chi ucciderebbe il Plamenaz, e glielo condurrebbe vivo.“ (Писмо Едоарда Грија од 22. октобра 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 335) (b. VIII. c. X/2. 1. 1848).

дајника оградио је Осман-паша тврдињу у Језеру скадарском на острву Грможуру. Поради њега је и наш Господар саградио другу на главици Бесцу код Вира. И многе су биједи и невоље учињене. Сад знамо, да је Црница у тишини и без страха и да је Осман-паша изгубио највјернијег приврженика, поради ког је само у овој Нахији преко 80.000 фр. ср. потрошио. Но тако је сам Бог хтјео, коме слава навјеки. — Млади јунак, који нема до 20 година, (он је стаса висока, струка танка, лијеп у лицу како горска вила и живого погледа), дошао је на Цетиње гдје је од нашег Господара примјен и обдарен јуначком новоустановљеном медаљом *О б и л и њ*, а притом лијепим сребрним оружјем и отмијеним токама што је за јунака . . . ”⁶³.

Едоард Гриј је поднио два извјештаја Губернијалном предсједништву у Задру о убиству Маркише Пламенца. У извјештају од 22. октобра 1847. г. саопштава да је Маркиша Пламенац погинуо ноћу 15. октобра 1847. г. и да га је убио из пиштоља „турски поданик” из Крњице из Доње крајине. Убица је вребао Маркишу на сваком кораку и убио га ноћу кад је Маркиша изишао из своје куће.⁶⁴ У другом извјештају од 14. новембра Гриј јавља да су убили Маркишу Пламенца три брата, да су потом побјегли у Црну Гору,⁶⁵ гдје им је Његош поклатио 200 талијера, оружје, одијела и свакоме по једну медаљу од велике вриједности.⁶⁶

И Винченц Баларин дознао је у Скадру за погибију Маркише Пламенца. Он је 29. октобра обавијестио Едоарда Грија да је погинуо Маркиша Пламенац 17. октобра када је ишао из Сеоца у Скадар. Убијен је по налогу црногорских главара који нијесу жељели да у турској струји у Црмници буде једна тако угледна личност. У ствари, тврди даље Баларин, Маркиши треба великим дијелом уписати у гријех што су многобројни Црно-

⁶³ Цјелокупни текст дописника с Цетиња од 10/22. октобра 1847. г. донијела је на талијанском језику „Gazzetta di Zara”, N° 8, стр. 597, 13. децембра 1847. г.

⁶⁴ „E così fra gli stessi sudditi ottomani si è trovato uno da Krinjice della Scraina, che spiò i di lui passi, e nella notte dei 15. corte, nel mentre Marchissa era sortito da casa per qualche occorrenza, lo uccise con una scarica di pistola.” (Писмо Едоарда Грија од 22. октобра 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 335) (b. VIII^a. c. X/2. 1. 1848).

⁶⁵ „Gli uccisori del Plamenaz sono tre fratelli, che ora si sono rifuggiati nel Montenero, riceverono dal Vladica duecento thaleri, armi e vestiti nonchè la medaglia di valore per cadauno.” (Писмо Едоарда Грија од 14. новембра 1847. г. Губернијалном предсједништву у Задру, Задар, Списи Намјесништва за Далмацију 335) (b. VIII^a. c. X/2. 1. 1848).

⁶⁶ Отприлике исте те информације доставило је 22. новембра 1847. г. Губернијално предсједништво у Задру грофу Карлу Инцагију и грофу Јозефу фон Седлницком (Упор. Копију писма Губернијалног предсједништва у Задру од 22. новембра 1847. г., под бројем 2636/п., Карлу Инцагију и Јозефу Седлницком, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 326) (b. IX^a. c. X/2. 1. 1847).

горци у току 1847. г. пошли у Скадар и покорили се Осман-паши. Прије него што је издахнуо, Маркиша се покајао због издаје своје домовине. На самртном часу замолио је своје сроднике који су били поред њега да његов леш пренесу у Црмницу и да га сахране у близини цркве у Бољевићима. Његов гроб требало би да послужи као знак кајања за учињено недјело. Жељу Маркишину Турци нијесу испунили. Сахранили су га на турском земљишту у Сеоцу и на његов гроб стражу поставили. Плашили су се да ће Црногорци отворити његов гроб, главу са леша откинути, на колац набити и у тријумфу је однијети у Црну Гору.⁶⁷

Послије погибије Маркише Пламенца постепено су се смиривали духови у Црмничкој нахији. Осман-паша је најзад обавијестио Црмничане, који су му и даље били вјерни, да им не може више слати у помоћ своју војску која би их штитила и светила, него да треба да се сами бране, свете и боре против црногорског „правитељства” на Цетињу.

Jevto M. Milović

LES EFFORTS DU VIZIR DE SKADAR OSMAN-PACHA DE DIVISER
ET D'ASSUJETTIR LES MONTÉNÉGRINS EN 1846 ET 1847

Résumé

Le vizir de Skadar Osman-pacha a enlevé à Njegoš deux îlots dans le lac de Skadar, Vranjina et Lesendro par fourberie en 1843. Tout de suite après il a commencé à appeler les Monténégrins et les habitants de Brda de venir chez lui à Skadar. Il leur faisait des cadeaux et les persuadait

⁶⁷ „... Capitano Marchiscia di Montenero... è stato ucciso mediante un colpo di fucile nel mentre da Seoce veniva in Scutari li 17. scuitato a Crnizze nella terra turca, a come vuolsi, per segreta disposizione dei capi del Montenero avversi al partito ottomano, che mal soffrivano di veder nel partito ottomano un individuo così influente. Infatti a lui si deve in gran parte quel concorso di Montenerini, che nell' anno andante venivano assoggettarsi al pascià di Scutari, ed il di lui mezzo, ed i di lui consigli giovavano non poco al governo ottomano di Scutari. Pria di morire si pentì di ciò che gli sembrava un tradimento alla patria, e pregò i parenti che il circondavano di trasportare il di lui cadavere nel Montenero, e seppellirlo nella di lui patria in *Boglievich* vicino la chiesa parrocchiale, onde così la di lui tomba servisse in quest' ultimo tratto qual segno di pentimento e di soddisfazione alla patria. Ciò per altro non avvenne, poichè bisognava prima pattuire, onde i Montenerini non passassero ad eccessi contro il cadavere, e fu sepolto invece nella terra ottomana a *Seoce* ove si sta vegliando, che i Montenerini non penetrino, come ne manifestarono l'intenzione i confinanti, ad aprirne la tomba, reciderne il capo al cadavere, e portarlo sopra una picca di legno nel Montenero qual esempio e ludibrio ai traditori della patria...” (Писмо Винченца Баларина од 29. октобра 1847. г. Едоарду Грију, Задар, Хисторијски архив, Списи Намјесништва за Далмацију 335) (b. VIII^a. c. X/2. 1. 1848).

de venir chez lui à Skadar. Il leur faisait des cadeaux et les persuadait de miner le régime que Njégoch avait établi au Monténégro. Njégoch était absent du Monténégro du 7 octobre 1846 au 8 avril 1847. Au cours des années 1846 et 1847 de grands sécheresses et faim régnaient au Monténégro et aux Bouches de Kotor. Osman-pacha s'en est servi pour diviser les Monténégrins encore davantage. Il les attirait à Skadar pour les faire obéir, les recevait dans sa maison, offrait à chacun d'eux, suivant le rang, le nouveau vêtement, payait leurs frais de voyage et tous les frais de logement et de nourriture à Skadar, leur donnait du blé, de l'arme, de l'argent. Il aspirait à diviser les tribus de Monténégro et de Brda et d'y provoquer les insurrections pour assujettir le Monténégro de la manière plus facile. Vraiment, plusieurs Monténégrins et habitants de Brda allaient chez Osman-pacha à Skadar, recevaient ses cadeaux et obéissaient au gouvernement turc. Au mois de septembre de 1846 Osman-pacha a approvisionné environ 13.000 boisseaux de blé de l'intérieure de l'Empire ottoman, remplis des greniers et les a grand ouvert aux habitants de Crmnica, Piperi, Bjelopavlići, Rovci, Kuči et aux autres tribus de Monténégro et de Brda. Au commencement de l'année 1847 il se servait de tous les moyens en vue de forcer les districts de Crmnica et de Rijeka à obéir au gouvernement de la Porte. Il a approvisionné de grandes quantités de blé et l'offrait à tout le Monténégrin et habitant de Brda qui venait chez lui à Skadar et obéissait au gouvernement turc. Vers la moitié de janvier 1847 la vraie discorde surgit dans le district de Crmnica. On a fait arrêter quelques habitants de Crmnica qui se trouvaient à Céтинje à l'instant. Puis, on a envoyé Djordje Petrović, vice-président du Sénat et quelques périaniks (garde de corps) au district de Crmnica. Celui-ci avait le devoir d'empêcher les habitants de Crmnica d'obéir entièrement à la Grande Porte turque par des diverses promesses. Mais au mois de mars les habitants de Crmnica continuaient d'aller en grand nombre à Skadar obéissant à Osman-pacha et recevant ses cadeaux.

Au commencement d'avril les villages de Donja Crmnica» Gluhi Do, Boljevići, Limljani et Godinje à la frontière d'Albanie de Turcs se sont insurgés contre le gouvernement de Monténégro et se sont obéis à Osman-pacha. Les villages de Gornja Crmnica: Sotonići, Dupilo, Utrg, Brčeli et Optočić restaient loyaux à Njégoch.

Du 4 au 10 avril les adhérents d'Osman-pacha et ceux du Sénat de Monténégro combattaient aux luttes violentes. Les déserteurs de Crmnica ont reçu de l'aide de „3 à 4.000 soldats, beaucoup de pain et de munition“. Le Sénat de Monténégro a envoyé Djordje Petrović et deux mille Monténégrins au district de Crmnica pour aider ceux qui sont restés loyaux au Monténégro. Après des batailles violentes les Turcs sont shassés du Monténégro. L'insurrection dans le district de Crmnica est réprimée violemment.

